

ството на модерна баня, разширена е електрическата централа, подобрили са водоснабдяването, канализацията и електрическата мрежа на града.

Поради високия си авторитет сред кметовете е избран за председател на Съюза на българските градове. На два пъти получава от правителството важни мисии: след присъединяването на Южна Добруджа е изпратен за кмет на Добрич, за да създаде модел на управление на новата българска власт в региона, а през тежките зими на 1941 г. и 1942 г. ръководи спасителните дейности по Дунавския бряг и е командирован във Видин след голямото наводнение през 1942 г., за да подпомогне възстановяването му. От края на 1943 г. е в отпуск поради тежко заболяване, след което работи като началник на Воден синдикат „Русенски Лом“.

След Унгарските събития три години е концлагерист в „Белене“!

17.2.2. Индустиалисти и търговци

Братя Габровски – благодетелите

Братята Емануил, Неделчо и Стефан Габровски от Ески Джумая (Търговище) оставят трайна следа в живота на Русе. През 1921 г. основават фабрика за манифактурни стоки, към която по-късно присъединяват парна бояджийница „Електрон“, и откриват клонове във Варна, Пловдив и Търговище. През 1927 г. създават креватна фабрика „Изкуство“. Три години по-късно закупуват акционерното дружество за дървен материал „Карпати“, а в Тетевен построяват фабрика за шперплат. На тази основа през 1933 г. се създава АД „Братя Габровски“ за желязна индустрия и търговия. Заедно с Григор и Йосиф Вешкови и със Стоян Митев основават АД „Първа българска петролна индустрия“. През 1931 г. братята стават съакционери в предприятие за гумени изделия „Каучукова фабрика на инженер Д. Бъчваров & С-ие“.

През май 1934 г. Емануил Габровски е назначен за кмет на Русе и остава на поста за седем месеца. Работи, без да получава заплата, а спестените средства насочва за изграждане на моста над дълбокия път, наречен „Мостът на въздишките“. Осигурява средства за довършване и разширение на Девическата гимназия и училищата „Ангел Кънчев“ и „Стефан Караджа“. По негова инициатива се откриват кухни за бедни и безработни⁸²⁰.

През 1938 г. ръководството на фирмата на братя Габровски се премества в София. От 1939 г. Емануил Габровски е представител на „Опел“

⁸²⁰ Пак там, с. 74.

за България и чрез фирма „ЕНА“ АД, учредена от Емануил Габровски, Нелчо Габровски и Андрей Долапчиев, започва да внася леки автомобили „Опел“ и шасита „Опел Блиц“. За българския пазар организира производството на около 60 луксозни автобусни каросерии във фабрика „Изкуство“ в Русе на базата на шаси „Опел Блиц“, а за нуждите на полицията и жандармерията, на базата на шаси „Додж“, е произведена серия автомобили с удължена база⁸²¹.

Братя Габровски са едни от най-големите дарители в Русе. С техни дарения са построени два дневни детски дома, допълнително Емануил Габровски и Алберт Искович правят дарение за издръжката им. Даряват средства и оборудване за павилион-болница за лекуване на болни от туберкулоза. Емануил Габровски прави крупни дарения за храм „Св. Петка“, за Православните християнски братства „Св. Дух“, „Св. Николай Чудотворец“ и „Св. Климент Охридски“, за приют за стари хора, за родилния дом. В предприятията на братя Габровски работниците получават 13-а заплата, а в столовите към тях – безплатна закуска и обяд⁸²².

Всичко, изградено от братя Габровски, е отнето от народната власт. Емануил Габровски остава да живее в София в малък партерен апартамент на ул. „Фритьоф Хансен“. През 1948 г. софийското му жителство е отнето и заедно със съпругата му са сред първите интернирани от столицата. Въдворени са в Търговище, където получават подкрепата на много хора, които помнят с добро направеното от фамилия Габровски.

Почива на 80-годишна възраст през 1969 г.

Братя Мушанови – предприемачи и дарители

Братята Георги, Иван и Пенчо Мушанови са видни русенски индустриалци, търговци и дарители. Произхождат от известния дряновски род Мушанови. Георги завършва във Франция астрономия и математика и заедно с братята си откриват през 1900 г. в Русе търговска фирма „Братя Мушанови“. През 1919 г. са сред основателите на АД „Дунав“ за производство на метални изделия. Георги Мушанов се утвърждава сред най-авторитетните русенски общественици, той е заместник-председател на Русенската търговско-индустриална камара (1929–1932), член на УС на застрахователно дружество „България“ и е сред основателите на Рота-

⁸²¹ Рошкева, Ренета. Неоцененият индустриалец Емануил Габровски. Източник: utrogruse.com, 6 октомври 2017 г.

⁸²² Пак там.

ри клуб – Русе. Братя Мушанови са дарители на училища, сиропиталища, църкви, приюти за възрастни и др. Пенчо Мушанов е инициатор и основен дарител за създаване на туристически дом „Никола Мушанов“ в Дряново⁸²³.

След комунистическия преврат имуществото на братята е национализирано. Семейството на Пенчо Мушанов е изселено в Лом, откъдето след донос за разказване на политически вицове е въдворен в концлагера „Белене“. За него Иван Панталеев от с. Алеково, Великотърновско, бивш партизанин, който е старши милиционер в лагерите в Белене и Ловеч, разказва⁸²⁴:

„Премина лятото на 1951 г. Дойде и зимата със своите виелици и студове. Един ден гледам на II-ри обект познат човек: бай Пенчо Мушанов от Русе – най-богатия търговец в миналото в Русе. Още млад Бай Пенча го мобилизираха през 1941 г. и го назначиха военен комендант на града. Той беше към 45-годишен с пехливанско телосложение и много сила, мускули, юмруци – страх да те побие като го гледаш. А как приятелски се държеше тогава той с нас – войниците при щаба на 5-та Дунавска дивизия... Остарял и отслабнал го видях в лагера да носи една върба за фурната заедно с другите лагеристи, наредени в колона, носещи и те върби. Спрях го, обадих му се, щото не може да ме познае от най-напред. От София беше дошъл инспектор и му казах за Бай Пенча. След няколко дни го освободиха...“

При връщането му от концлагера на пристанището в Лом е свален на стол, защото не може да стои на краката си, отслабнал, не повече от 40 килограма. След няколко дни умира.

Подобна е съдбата на родственика на братя Мушанови – Пенчо Стоянов Мушанов, който след завършване на русенската гимназия, работи последователно във фабриките на Симидови, в керамична фабрика „Труд“ и в русенската митница. За кратко време е кмет на село Златар, поради което веднага след „Девети“ е арестуван с обвинение, че е преследвал комунисти. Последователно е вкаран с 15-годишна присъда в затворите в Шумен и Русе. По-късно е освободен, но никъде не е приет на работа, остава без препитание и скоро умира⁸²⁵.

⁸²³ Историята на туристическото дружество „Бачо Киро“ – Дряново започва през април 1925. Източник: dryanovo.net, 19 април 2015 г.

⁸²⁴ ТВО „Белене“: Тука да умират гадовете – едно доказателство. Фондация „Остров Белене“. 14 декември 2013 г.

⁸²⁵ Пожълтял семеен портрет разказва за нарочно потопения в забрава поборник Стоян Мушанов. Източник: utroruse.com, 10 ноември 2017 г.

Корабовладелецът Петко Пърпов

Петко Николов Пърпов⁸²⁶ е измежду първите собственици на транспортни плавателни съдове по Дунав. Притежава парния катер „Христо Ботев“, влекача „Шумен“, шлепа „Преслав“, моторна лодка „Септември“ и дълбачката „Дойран“. Транспортира нефтени продукти между румънските и българските пристанища. Полага основите на корабостроителница, която заедно с плавателните съдове е национализирана. „Наградата“ от комунистическата власт за заграбеното имущество и дългогодишния му труд е въдворяване в концентрационен лагер.

Търговците Георги Владов и Стефан Недков

Георги Стоянов Владов е търговец на кожи и обувки. Основател е на Популярна банка – Русе, член на Управителния ѝ съвет и почетен касиер. Член на Демократическата партия и член и касиер на Градското бюро на Демократическия сговор. След юни 1923 г. е в състава на Тричленната комисия, която управлява Русе, и отговаря за комуналните дейности – електрическа централа, санитарно и ветеринарно отделение и комисарски участъци. Общински съветник 1924–1931 г. Избран е за първи представител на Русе в Асоциацията на общините в България. Участник в Балканската, Междусъюзническата и Първата световна война. Член на „Родна защита“.

Арестуван е и на 22 декември 1944 г. е изпратен в концлагер⁸²⁷.

Стефан Досев Недков завършва висше образование в Швейцария и става съдружник във фамилната фирма на баща му Досю Недков и брат му Иван Недков, основана в края на XIX век от неговия дядо – дряновския търговец Цочо Недков. Фамилия Недкови има ярко присъствие в Русе, те доставят желязо и южни плодове, които пренасят със собствения кораб „Киев“, съакционери са в АД „Независима България“ за производство и износ на тютюн, участват в ръководството на АД „Дунав“ за производство на метални изделия, а Иван Недков е един от основателите на Ротари клуб – Русе.

В края на м. октомври 1944 г. Стефан Недков безследно изчезва. След национализацията недвижимото имущество на фамилия Недкови е отнето

⁸²⁶ Димитрова, Мариана, Йорданов, Стоян. Лицата на Русе от I до средата на XX век, с. 299.

⁸²⁷ Пак там, с. 70.

и те са изхвърлени от собствената им къща, в която всички дотогава живеят заедно, багажът им е складиран в Руската църква, откъдето много скоро е откраднат и за кратко време те са доведени до пълна мизерия⁸²⁸.

Народният представител Минчо Ковачев

Минчо Ковачев е роден през 1887 г. в Габрово. Завършва търговска гимназия в Свищов. От 1911 г. е съдружник във фирмата на Гатю П. Станев, а след смъртта му е сред основателите и управител на АД „Гатю П. Станев и С-ие“ за производство и търговия на електрически материали, строеж на електрически централи и др. Произвежда първите бателитови електрически ключове, фасонки и контакти в България. Член на УС на Акционерно дружество за електрическа индустрия „ЕЛИН“. Председател на УС на Търговско-кооперативна банка и член на УС на Русенската търговско-индустриална камара. Член на Демократическата партия, народен представител в XXV ОНС⁸²⁹.

Арестуван е като народен представител с обвинение за причиняване на националната катастрофа след Втората световна война. Съпругата му е задължена съгласно чл. 15 от Закона за съдене от „народния съд“ да декларира всички парични влогове, придобити след 1 януари 1941 г., и всички лични вещи на нея и съпруга ѝ, включително палта, костюми, обувки, бельо, рокли, пижами, чинии, вилици, лъжици и ножове, столове, кресла, табуретки, одеяла, чаршафи и др. Данъчният началник в Русе налага заповед върху парите, а имуществото е описано за секвестриране⁸³⁰.

По време на съдебния процес безспорно е установено, че Минчо Ковачев няма антинародни прояви, дори е назначавал на работа комунисти и евреи, както и близки на затворници комунисти. Приемал е обратно на работа комунисти след освобождаването им от затворите, а Иван Каменов, член на БРП и секретар на ОФ в Русе, по времето, когато е бил интерниран, е получавал заплатата си от фирмата.

Нещо повече, братята на Минчо Ковачев, д-р Никола Ковачев – член на Социалдемократическата партия и първи кмет на Русе след „Девети“, и Александър Ковачев – член на БКП и кмет на Русе (1947–

⁸²⁸ Кръстева, Пл. Възходът и нищетата на фамилия Недкови. // Утро, № 37, 25 февруари 1991.

⁸²⁹ Димитрова, Мариана, Йорданов, Стоян. Лицата на Русе от I до средата на XX век, с. 182.

⁸³⁰ Русенско данъчно управление. Писмо № 15592 от 31 октомври 1944 г.

1949), са получавали пари от фирмата, с които са подпомагали комунистическото движение⁸³¹.

Показанията на свидетелите и обществеността говорят в полза на Минчо Ковачев, дори народният обвинител оттегля обвиненията си срещу него. Независимо от това присъдата, която произнася Втори състав на Софийския „народен съд“, е една година строг тъмничен затвор, 100 хил. лв. глоба, 2400 лв. за разноски по делото и конфискуване на целия му имот.

Преживяното по време на следствието, съдебния процес и затвора, конфискацията на имуществото, лишаването от пенсия и мизерията, както и национализацията на фирмата, на която Минчо Ковачев отдава почти 35 години труд и отговорност, слагат край през 1948 г. не само на дейността на уважавания предприемач и политик, но и на неговия живот.

Изобретателят на народното радио „Бралт“ инженер Сава Алтимирски

Сава Алтимирски е втори син в семейство със седем деца. Роден е през 1907 г. в Русе. Баща му, представител на „Сингер“ за България, умира след Балканската война от раните, получени на фронта. Сава и по-големият му брат Петър започват работа в тухларна. По-късно предприемчивите момчета купуват на изплащане шаси от „Форд“, изработват му дървена каросерия и започват да извозват пътници от гарата на Русе до Бяла. След една година те вече имат четири рейса, с които организират автобусна линия до Велико Търново и Свищов. Междувременно Сава Алтимирски усвоява и фотографския занаят. Братята събират достатъчно капитал и закупуват сграда в Русе, която превръщат в хотел. Стават и представители за Русенска област на радиоапаратите „Сиера“, „Лоренц“, „Тефаг“. Имат магазин и склад за електроматериали, печки, котлони, ютии, абажури⁸³².

През 1934 г. Сава Алтимирски заминава в Чикаго, където изучава радио- и телевизионна техника в професионално училище „Коеп“. След три години е първенец на випуска и получава златен медал. Работи около година в най-голямата тогава фирма за радиотехника RCA, след което се връща в Русе, където с брат си Никола Алтимирски отварят дюкян в

⁸³¹ ЦДА, ф. 1449, II състав, оп. 1, а.е. 78, л. 243–246, протокол за разпит на свидетелите Иван Каменов, Илия Ташев, Д. Нейков, Обретен Добрев, Никола Ковачев, Руско п. Христов и Александър Пенев за дейността на подсъдимия Минчо Ковачев, София, 15 декември 1944 г. (Радков, И., Златев, Л. Русенските кметове 1878–2005, Русе, 2005.)

⁸³² Димитрова, Мариана, Йорданов, Стоян. Лица на Русе от I до средата на XX-ти век, с. 14.

центъра на града и разработват собствени модели радиоапарати. По това време почти всички села в страната са без електричество. Те разработват радиото за бедни и богати „Бралт“, което работи с батерии⁸³³. В периода 1938–1939 г. радио „Бралт“ е най-продаваното радио в България. Кумир на Сава Алтимирски е Хенри Форд. Подобно на американския гений, който иска да постави света на четири колела, амбицията на Сава е „да постави радиоапарат в дома на всеки българин“⁸³⁴.

Сава Алтимирски е сред най-надеждните предприемачи според Народната банка в Русе, която през 1939 г. му отпуска кредит и той доставя най-качествените резервни части и радиотехнически материали от Германия, Унгария и Италия, благодарение на което производството не спира и по време на войната.

Комунистическата власт национализира всичко, което братя Алтимирски са създали. Семейството изпада в мизерия, Сава Алтимирски продава дори и златния си медал от училището в Чикаго, за да оцелеят. Местят се в Търново, където открива радиолaborатория в центъра на града. Работи непрекъснато и вечер обикаля селата и ремонтира радиоприемници. Седем пъти местните власти преместват работилницата му с цел да го принудят да се откаже от частната дейност.

След Унгарските събития до 1960 г. семейството му е интернирано в с. Две могили, Русенско, заради подозрение към Сава Алтимирски за шпионаж в полза на САЩ. Години по-късно работи в Петърч, Костинброд, Елин Пелин и се установява в София. Наема работилница до църквата „Св. Георги“, на ул. „Княз Борис I“, и живее в нея. След 1980 г. тя е единствената, където се ремонтират лампови радиоапарати. Независимо от превратностите на съдбата Сава Алтимирски работи неуморно – на 60 години овладява техниката на УКВ апаратите, на 70 години знае всичко за транзисторите, на 80 години е изучил и цветната телевизия. На 93 години прекратява работа и през февруари 2002 г. майсторът, един от основоположниците на българската радиоиндустрия, си отива от този свят⁸³⁵.

⁸³³ Мъжлеков, Петко. Производство на радиоприемници в България до 1944 г. // Наука, кн. 5, т. XXVII, Съюз на учените в България, 2017, с. 44.

⁸³⁴ Пармаков, С. Културно стопанския облик на Русе. // Русенски областен подем. Русе, брой единствен, ноември 1943 г.

⁸³⁵ Спомени на Емил Алтимирски. Публикувано в Интернет: goo.gl/KRUkJ.